

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/konspiracja/96351,Droga-do-niepodleglej-Polski-Niepokorni.html>

Pomnik Adama Mickiewicza przy Krakowskim Przedmieściu w Warszawie, pocztówka z początku XX w. ze zbiorów Biblioteki Narodowej

ARTYKUŁ

Droga do niepodległej Polski. Niekpokorni

OKRES HISTORYCZNY

(1863-1918) Ku Niepodległej

Autor: MAREK GAŁĘZOWSKI 21.06.2022

W latach dziewięćdziesiątych XIX w. na ziemiach polskich zaczęły kształtować się nowoczesne ruchy ideowe, które z czasem stały się fundamentem polskiego życia politycznego: ruch socjalistyczny, narodowy, ludowy oraz chrześcijańsko-demokratyczny.

Upadek powstania styczniowego w 1864 r. oraz klęska Francji (uznawanej przez Polaków ze znaczną przesadą za sprzymierzeńca) w wojnie z Prusami w 1871 r. sprawiły, że sprawa polska przestała być problemem polityki międzynarodowej. Wydarzenia te usunęły w cień zwolenników powstańczej walki o niepodległość. W działaniach Polaków zaczęła dominować praca organiczna, której celem był wszechstronny rozwój gospodarczy i likwidacja zacofania cywilizacyjnego ziem polskich. Jej uczestnicy byli zdecydowani trwać przy polskości oraz obronić i rozszerzać stan posiadania w sferze gospodarki i kultury, ale rezygnowali z walki o suwerenność. Następne pokolenie odrzuciło jednak apolityczne hasło pracy organicznej. W latach dziewięćdziesiątych XIX w. na ziemiach polskich zaczęły kształtować się nowoczesne ruchy ideowe, które z czasem stały się fundamentem polskiego życia politycznego: ruch socjalistyczny, narodowy, powstały nieco później w Galicji ruch ludowy oraz chrześcijańsko-demokratyczny na Śląsku. Działacze tych środowisk wywodzili się z młodej inteligencji polskiej nazwanej pokoleniem „niepokornych” – ponieważ nie zgadzali się na bierność wobec niewoli.

Zamek Królewski w Warszawie na pocztówce z lat 1898-1906, ze zbiorów Biblioteki Narodowej

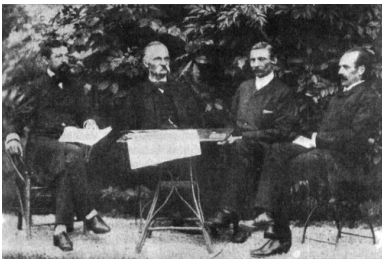
Narodowcy i socjaliści

Socjaliści pojawili się na ziemiach polskich na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XIX w., ale decydującym momentem w ich działalności okazało się powołanie w 1892 r. na zjeździe w Paryżu Polskiej Partii Socjalistycznej. W kierownictwie PPS, która w następnym roku zaczęła działalność w kraju, na czoło wysunął się Józef Piłsudski. Piłsudski i inni działacze partii byli przekonani, że naród może rozwijać się prawidłowo jedynie we własnym państwie. Dlatego celem PPS stała się walka o niepodległą Polskę o ustroju socjalistycznym i demokratycznym.

Ruch narodowy zaczął się kształtować na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XIX w. W 1893 r. powołano tajną Ligę Narodową, której przywódcą został Roman Dmowski. W kierownictwie Ligi znaleźli się również działacze, którzy zerwali z ideami socjalistycznymi. Dla tego ugrupowania najwyższą wartością był naród; jego działacze uważali, że Polacy muszą uświadomić sobie własną odrębność i bronić prawa do swobodnego rozwoju, zgodnego ze swoim interesem narodowym. Liga sformułowała hasło wspólnoty narodowej Polaków niezależnie od dzielących ich granic państw zaborczych. Było to niezwykle ważne w czasie, gdy znaczna część społeczeństwa polskiego uważała się za przynależną do społeczności państwa zaborczego, w którym przyszło jej żyć. Narodowcy odwoływali się też do wszystkich Polaków, niezależnie od pochodzenia społecznego. Program ideowy tego środowiska wyrażała opublikowana w 1903 r. książka Dmowskiego *Myśli nowoczesnego Polaka*.

Delegaci PPS na kongres II Międzynarodówki. Londyn 1896.
Siedzą od lewej: Ignacy Mościcki, Bolesław Jędrzejowski, Józef Piłsudski, Aleksander Dębski.
Stoją: Bolesław Miklaszewski, Witold Jodko-Narkiewicz

Założyciele Ligi Polskiej w 1887 - Maksymilian Hertel, Zygmunt Milkowski, Ludwik Michalski, Aleksander Hirschberg

Idee PPS zdobyły popularność wśród znacznej części robotników i inteligencji, narodowcy natomiast potrafili zyskać zwolenników we wszystkich grupach społecznych. Przez dłuższy czas jednak obydwie nurty polityczne miały znikomy wpływ na społeczeństwo polskie. W zaborze rosyjskim ze względu na stan wojenny, obowiązujący od czasów powstania styczniowego, nie można było prowadzić jawnej działalności politycznej. Bardziej sprzyjające warunki istniały w zaborze pruskim, gdzie jednak polityka germanizacyjna wymuszała na Polakach obronę stanu posiadania, a przez to solidaryzm i działania ponadpartyjne. Z czasem zdecydowane wpływy na tym obszarze zyskali narodowcy. Najkorzystniejsze warunki panowały w zaborze austriackim, gdzie dzięki autonomii galicyjskiej mogło rozwijać się w sposób nieskrępowany polskie życie polityczne i kulturalne. Legalnie działały tam Polska Partia Socjalno-Demokratyczna z Ignacym Daszyńskim na czele, Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne (działaczy narodowych zaczęto odtąd nazywać narodowymi demokratami, a ich ruch polityczny określano endecją) oraz Polskie Stronnictwo Ludowe (w którym na czoło wysunął się Wincenty Witos).

Na rozwój świadomości narodowej we wszystkich zaborach wpłynęła jednak nie tylko działalność polityczna. Ważną rolę odegrała twórczość Henryka Sienkiewicza, piszącego „ku pokrzepieniu serc” o wielkości dawnej Rzeczypospolitej, którego chłopcy witali słowami „Tyś nas zrobił Polakami”, malarstwo Jana Matejki, a w wypadku inteligencji – budzące dumę z przeszłości Polski prace historyczne Szymona Askenazego. Nieocenione zasługi w uświadomieniu narodowym chłopów mieli polski nauczyciel i ksiądz.

Afisz dot. obchodu 25. rocznicy manifestacji na placu Grzybowskiem w Warszawie z 1904 r., ze zbiorów Biblioteki Narodowej

Rewolucja czy spolegliwość?

Do przełomowych wydarzeń w polskim życiu politycznym doszło w czasie rewolucji, która rozpoczęła się w 1905 r. i ogarnęła całą Rosję, w tym również Królestwo Polskie. Zarówno socjaliści, jak i narodowcy rozpoczęli swobodniejszą niż dotąd działalność i zyskali znacznie większe wpływy. Narodowi demokraci uznali, że istniejąca sytuacja polityczna nie daje szans zdobycia niepodległości, a zbrojne powstanie przyniosłoby tylko kolejną klęskę. Za możliwe uważali natomiast dążenie do autonomii, na kształt istniejącej w dawnym Królestwie Polskim. Dlatego wzięli udział w wyborach do Dumy, aby w parlamencie rosyjskim móc wpływać na politykę władz wobec Polaków. Za główne zagrożenie dla polskich interesów narodowych uznali antypolską politykę niemieckich władz zaborczych.

Drugiego przeciwnika narodowcy zaczęli dostrzegać w ludności żydowskiej, zamieszkującej ziemie polskie. Nasilający się konflikt społeczny między Polakami a Żydami wynikał z krytykowanej przez Polaków nadmiernej liczby ludności żydowskiej w miastach (sięgającej czasami 40 proc.), rywalizacji gospodarczej, izolacji obu społeczności spowodowanej różnicami językowymi, religijnymi i obyczajowymi. Konflikt narastał również z powodu sterowanego przez władze rosyjskie napływu Żydów z Rosji, których nazywano Litwakami. Nie znali oni języka polskiego i byli uważani zarówno przez Polaków, jak i Rosjan za czynnik sprzyjający rusyfikacji ziem polskich. Przed wybuchem I wojny światowej narodowcy wezwali do bojkotu gospodarczego Żydów w zaborze rosyjskim. Nie doszło natomiast na ziemiach polskich do pogromów ludności żydowskiej, częstych w państwie rosyjskim i nienapotykalnych zdecydowanych przeciwdziałań władz.

**Karykatura cara Mikołaja II,
1914-1918 r. Ze zbiorów
Biblioteki Narodowej**

Rosję narodowcy traktowali niechętnie i przeciwstawiali się polityce rusyfikacji, jednak byli przekonani, że nie zagraża ona tak poważnie Polakom, jak Niemcy i Żydzi. W praktyce działania narodowców, prowadzone w imię realizmu politycznego, skłaniały się ku postawie lojalistycznej wobec zaborców. Wzbudziły one sprzeciw części działaczy i doprowadziły do podziałów w tym obozie politycznym. Taktyka przyjęta przez Dmowskiego nie przyniosła zresztą spodziewanych sukcesów. Do wybuchu wojny władze rosyjskie prowadziły wrogą politykę wobec Polaków. Świadczyło o tym m.in. przyłączenie Chełmszczyzny do generałgubernatorstwa kijowskiego, wobec czego narodowi demokraci byli bezsilni.

W czasie rewolucji 1905 r. do rozłamu doszło również w PPS. Działacze związani z Piłsudskim – tzw. starzy, dla których priorytetem była walka o niepodległą Polskę, utworzyli PPS-Frakcję Rewolucyjną. Natomiast zwolennicy współpracy z socjaldemokracją rosyjską, którzy przeciwstawiali się w ogóle istnieniu odrębnego państwa polskiego – tzw. młodzi, stworzyli PPS-Lewicę i odtąd ściśle współdziałali w zwalczaniu idei niepodległościowej z inną skrajną partią lewicową – Socjaldemokracją Królestwa Polskiego i Litwy. Po rozłamie w PPS Piłsudski i jego zwolennicy przenieśli swoją działalność do zaboru austriackiego. W następnych latach stali się głównymi rzecznikami stworzenia siły zbrojnej, która w odpowiednim momencie miała przystąpić do walki z Rosją o niepodległość Polski.

**Demonstracja uliczna w 1905.
Obraz Władysława Skoczylasa ze
zbiorów Muzeum Narodowego w
Warszawie**

Przystanek czerwonego tramwaju

W programie polskich niepodległościowców, nazywanych też irredentystami, idee socjalistyczne nabierały stopniowo charakteru umownego, a z czasem ustąpiły umiarkowanie lewicowym i bardzo ogólnym hasłom demokratycznym. W 1908 r. Kazimierz Sosnkowski z inspiracji Piłsudskiego utworzył tajny Związek Walki Czynnej. Wkrótce powstały jawnie działające stowarzyszenia Strzelec i Związek Strzelecki, które miały prowadzić szkolenie wojskowe młodzieży.

Podobne związki strzeleckie zaczęły tworzyć również organizacje niepodległościowe związane z grupami wywodzącymi się z Ligi Narodowej (Polskie Drużyny Strzeleckie) oraz ruchu ludowego (Drużyny Bartoszwowe). W 1912 r. niepodległościowcy powołali Polski Skarb Wojskowy i Komisję Tymczasową Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych jako swoje przedstawicielstwo polityczne. Jednak wpływ tego środowiska na społeczeństwo polskie, nawet w zaborze austriackim, okazał się nikły. Większość Polaków albo nic nie wiedziała o galicyjskich irredentystach, albo była nastawiona do nich obojętnie lub niechętnie, sprowadzając idee niepodległościowe do romantycznych mrzonek.

Fragment podręcznika IPN *Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918-1989* (2014). Całość publikacji dostępna w portalu polska1918-89.pl oraz w wersji drukowanej w księgarni internetowej ipn.poczytaj.pl

COFNIJ SIĘ